

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Vid Snoj

"Izvir srca" in "srca izvir" Franceta Balantiča

V naslovu tega teksta sta zajeti dve Balantičevi metafori. Prva, "izvir srca", je iz pesmi *Ples želja*, ki jo je Balantič uvrstil v svojo edino pesniško zbirko *Muževna steblika*. Druga, "srca izvir", pa je iz pesmi *Minil je čas*, ki v to zbirko ni bila uvrščena. Najdemo jo med *Nezbranimi pesmimi*, tj. v tretjem razdelku prve tekstnokritične izdaje Balantičevih pesmi, ki jo je nedavno uredil France Pibernik.¹

Metafori sta si na prvi pogled med seboj podobni ali celo enaki. Edino, kar ju loči, je besedna stava: očitno je namreč, da besedi "izvir" in "srce" zamenjata svoji mesti. Slovnico gledano je v obeh genitivnih metaforah nosilna beseda "izvir", medtem ko je "srce" iz položaja desnega prilastka prestavljeno v položaj levega, s tem pa stava postane nenavadnejša in za uho, ki je dovezetno za tradicionalnejšo verzifikacijo, nemara celo bolj pesniška.

Vendar s slovnico analizo ne moremo prikazati premika, ki se je medtem, med eno in drugo pesmijo, zgodil v Balantičevem pesnjenju. Prav tako ga ne moremo prikazati zgolj z verzno analizo, ki bi različnost stave, po kateri se ločita ti dve metafori, verjetno pojasnjevala z zahtevami metrične sheme in oblikovanja verznihih koncev. Pri tem bi bržkone ugotovila, da je Balantič obrnil "izvir srca" v "srca izvir" zato, da v drugi pesmi ne bi pregrobo kršil metrične sheme in da bi s tako obrnjeno metaforo lahko sklenil verz z ustrezno rimo.

Seveda sta obe pojasnitvi, slovnico in verzološka, ki sta nam najprej pri roki, vsaka zase povsem pravilni, vendar ne pokažeta, od kod ta zamenjava v resnici izhaja in kam nas obenem vodi, če smo pozorni na Balantičevo pesniško besedo in na to, kar imenuje.

Zamenjava metafore "izvir srca" z metaforo "srca izvir" je mnogo pomenljivejša in

* Prvotna različica teksta je bila prebrana na simpoziju SAZU o Balantičevi in Hribovškovi poeziji 20. januarja letos.

¹ France Balantič: *Zbrane pesmi*, Ljubljana 1991. Vsi navedki Balantičevih pesmi so iz te izdaje.

kaže na premik, ki bi ga v opisni literarnovedni govorici lahko označili za premik iz erotičnega pesnjenja v religiozno. Pesem *Ples želja*, iz katere je metafora "izvir srca", je govornjena neki ženski, torej kot nagovor, ki je prošnja in obenem poziv k opojni ljubezenski združitvi; po drugi strani je pesem *Minil je čas*, iz katere je obrnjena metafora "srca izvir", prav tako nagovor, vendar nagovor, ki se obrača na Boga, Kristusa, s prošnjo za zmeščanje sle in odpuščanje za greh, ki ga sla prinaša.

Že hiter, vsebinsko zgolj pregleden opis teh dveh pesmi nam očitno nekaj pove o prej omenjenem premiku. Vendar je tisto, kar smo ravnokar in samo za silo opisali kot premik, bistveno upesnjeno v nekaterih temeljnih Balantičevih besedah, kot so "srce", "kri" ali "plod", in se nam lahko šele pokaže tako, da sledimo temu, kako rabijo Balantičevemu pesnjenju. Bržkone pa se je tu treba omejiti: našteje besede bom samo ponekod interpretiral, kakor stojijo v posameznih pesmih, sicer bom njihovo rabo v Balantičevem pesništvu zgolj nakazoval, predvsem seveda z zgledi.

A preden se lotim te naloge, naj opozorim na tisto območje, v katerem Balantič vseskozi že pesni, če upoštevamo, da med temeljne besede njegovega pesništva spadajo "srce", "kri" in "plod". To je neko območje krščanske misli. Izbrano in zgoščeno ga predstavi Dante v svoji *Božanski komediji*, namreč v 25. spevu *Vic* (v. 37-51). V teh verzih namreč Dante upesni filozofsko-teološko razlago oploditve, v kateri bomo našli prav na tiste besede, ki kot temeljne rabijo Balantičevemu pesnjenju, ali vsaj na njihove ustreznice:

Sangue perfetto, che mai non si beve
dall'assetate vene, e si rimane
quasi alimento che di mensa leve,
prende nel core a tutte membra umane
virtute informativa, come quello
ch'a farsi quelle per le vene vane.
Ancor digesto, scende ov'è più bello
tacer che dire; e quindi poscia geme
sov'altrui sangue in natural vasello.
Ivi s'accoglie l'uno e l'altro in seme,
l'un disposto a patire, e l'altro a fare
per lo perfetto loco onde si preme;
e, giunti ludi, comincia ad operare
coagulando prima, e poi avviva
ciò che per sua matera fè constare.¹

¹ Dante Alighieri: *La divina commedia*, izd. Società Dantesca Italiana, ur. Giuseppe Vandelli, 10. izd., Milano 1938, str. 521-522.

Popolna kri, ta, ki je ne popije
 pohlep ožilja in tako ostaja
 kot jed, ki se odnese od gostije,
 v srcéh oblikovalno moč nahaja
 za vsak človeški ud; a druga hodi
 po žilah, izgradi jih in napaja.
 Prečiščena gre doli v kraj, ki bodi
 najlepše imenovan molčé, in toči
 na tujo kri v naravni se posodi.
 Dve krvi tam objameta se vroči:

prva, da sprejme, druga pa, da dela,
 kot ji odlični kraj, njen vir, določi.
 In to stori, brž ko je vdruogo sêla;
 strdi jo in potlej življenje kane
 v vse to, kar si za snov je skupaj vzela.¹

V teh petih tercinah Dante povzame razlago oploditve, kakor jo je v skladu z Aristotelovo filozofijo razvil Tomaž Akvinski v svojem osrednjem delu *Summa theologiae*. Razlaga ločuje dve vrsti krvi: kri, ki, raztekajoča se po ožilju v vse predele telesa, hrani organe in celoten organizem, na eni strani ter na drugi kri, ki se ne raztoči, ampak ostane v srcu. Tu, v srcu, s katerim je seveda mišljeno srce moža, dobi ta kri posebno krepost (*virtù informativa*), tj. krepkost ali moč, ki jo je zdaj treba razumeti v smislu *potence*, s tem pa kot moč za nekaj oziroma kot zmožnost za oblikovanje. To pomeni, da je kri, kolikor se v srcu zbere k tej moči, zmožna oblikovati oziroma podeliti čemu formo. Takšna pride v moški spolni ud in se v maternici, "naravni posodi", stoči na kri žene. Kri moža nato strdi kri žene in strdek oživi s tem, da ga uobliči v skladu s tisto oblikovalno močjo, ki jo je prejela v moževem srcu. Ko se v srcu precejena kri moža torej stoči na kri žene, oblikovalni moči da snov, da se v tej snovi udejanji oziroma, filozofsko rečeno, preide iz *potence* v akt, iz možnosti v dejanskost.

Ni nepomembno, da takšno aristotelovsko razlago Dante položi v usta Staciju, h krščanstvu spreobrnjenemu rimskemu pesniku, ki se je, kakor Dante sam, zgledoval pri Vergilu. V 21. spevu *Vic* Stacij pojasni, da ga je h krščanstvu privedel prav Vergil, ki je v svoji znameniti *Četrti eklogi* napovedal rojstvo novega boga iz device in vrnitev zlatega veka. S tem ko to pojasnilo da izreči Staciju, Dante namreč utemelji, da je Vergil zgled vsem krščanskim pesnikom in da je zato tudi njegov vodnik skoz pekel in vice; s tem ko Stacij pozneje kot krščanski pesnik pove aristotelovsko razlago

¹ Dante Alighieri: *Božanska komedija*, prev. A. Capuder, Trst 1991, str. 373–374.

oploditve, pa Dante preplete pesniško in filozofsko izročilo, ki ju je kot svojo dediščino sprejelo krščanstvo.

Če v pesništvu po svoji pesniški jasnovidnosti in tudi po večini velja kristjanu za zgled Vergil, potem mu je v filozofiji, kar zadeva razlago narave, vodnik Aristotel. Namreč vodnik v filozofiji kot znanosti o bivajočem, ki je lahko metafizika ali pa fizika, kadar govori o naravi (*physis*) kot o tistem, kjer se bivajoče kaže, in o človeku kot naravnem bitju. Aristotelovo vodništvo se je v krščanski misli uveljavilo pri razlagi tistih potekov v naravi, ki niso bili neposredni predmet razodetja, vendar je to razlago usmerjalo v skladu z razodetjem in jo tudi privajalo v skladnost z njim.

Če bi zdaj hotel ravnati dosledno literarnozgodovinsko, bi moral, še preden bi se lotil razlage temeljnih besed pri Balantiču, morebitno povezavo med Dantejem in Balantičem tudi dokumentirati. Najbrž bi takšno povezavo celo lahko dokumentiral, saj so v slovenščini že v drugi polovici 19. st. začeli izhajati raznovrstni članki o Danteju in delni prevodi njegove velike pesnitve, medtem ko je prvi integralni prevod, ki ga je opravil Josip Debevc, izhajal v letih 1910 in 1925 v reviji *Dom in svet*, ne da bi dočakal knjižno objavo. Glede na to, da je obstajal slovenski prevod *Božanske komedije*, in glede na splošno afiniteto slovenskih katoliških piscev do Danteja je vsekakor verjetno, da ga je Balantič bral. Vendar takšno dokumentiranje ni moj namen. Raje bi še enkrat spomnil na to, da je bil Aristotel, čigar filozofsko razpravljanje prek Tomaža Akvinskega odmeva v Dantejevih verzih, na področju fizike kot znanosti o naravi in človeške fiziologije avtoriteta in da je to ostal v krščanski filozofsko-teološki misli in miselnosti še dolgo po koncu srednjega veka. Z drugimi besedami, ne glede na to, ali je med Dantejem in Balantičem mogoče dokazati neposredno povezavo, Dantejeve tercine kažejo na tisto območje krščanske misli, ki je poglobitnega pomena za Balantičevo pesnjenje.

Balantič pesni v tem območju, ko moško seme poimenuje s pomočjo krvi; v pesnitvi *Sin* pravi (44):

S šipkovim plodom krvi umazal sem platno,
 ...
 ko smukal klasje ljubezni sem v lakotni pesti.

Kri samo Balantič pogosto imenuje v svojih erotičnih pesmi. Navajam nekaj verzov iz različnih pesmi:

nocoj naj nama vrela strast postelje,
 naj tvoja kri me vrže med pijance.

(*Zublji nad prepadam*, 28)

V vrtincih težke sem krvi zgubljen ...

(*Sacrum delirium*, 93)

Noč je vsa gola, golo telo je in duša,
vidim: tok dragocene krvi se izteka v ponor.

(*Dno*, 29)

Vendar Balantič v takšnih pesmih včasih imenuje tudi slo ali pa jo upodablja v planju krvi. Tako v navedeni pesmi *Zublji nad prepadom* poleg strasti imenuje prav slo. Sla pa je sama na sebi lahko predvsem to, kar vse živo sili k življenju: neki življenjski gon. Tako sla ni nič drugega kot to, kar tudi pri ljubezenski združitvi nosi kri v njenem toku, medtem ko je strast tisto na sli sami, kar razvnema. Strast je kot tisto razvnemajoče "vrela strast", kot pravi Balantič. Šele kolikor je sla tudi strast, razvnema kri.

Kaj je torej izvir srca? V pesmi *Ples želja* je poleg tega izvira imenovan tudi "val ... želja". Želje je tu najbrž treba razumeti iz bližine s slo, vendar pri Balantiču nikakor nimajo – ali pa vsaj ne izključno – negativnega pomena. Pesem *Na razpotju* (94) daje razločen namig, da se val želja lahko speni v sanje, ko ob željah imenuje "razpenjene sanje" – sanje pa v Balantičevem pesnjenju vselej pomenijo neko vmesnost, ki vzdržuje odprt prehod k Bogu. Toliko o tem.

Izvir srca je torej v prej že večkrat navedeni in drugih Balantičevih erotičnih pesmih tisto, kar nosi kri in pod vidikom strasti razvnema kri za ljubezensko združitev. Srce sicer poganja kri, vendar ima svojo gnanost v sli, tistem gonu, ki najprej in predvsem sili k življenju. V tem smislu, kot gonilna sila, ki – sileč k življenju – zaganja srce, je sla obenem neki izvir. Zato je *izvir srca* sla.

Vendar se kri toči, kot pravi Balantič, "v ponor". Razvneta od strastne sle, se ta kri ne stoči plodno na drugo kri, ki bi jo strdila in oživila kot sad ljubezni, ampak obe krvi razpadeta. Zato govori Balantič tudi o "v ljubezni razpadli ženi" (*Vse bo minilo*, 114). Razpadla kri moža se sama strjuje in se, ponikajoč nazaj v svoje ponore, vrača v srčni obtok s strdki. O tej neplodno izrabljeni in zdaj ohlajeni krvi govori verz iz pesmi *Upanje* (76):

po žilah blato mrzlo se pretaka.

Balantič vsekakor pesni v prej zarisanim območju krščanske misli, ko pripominja: "to srca so, te plodne kepe" (*Umiram*, 39). To obenem pomeni, da je srce zanj, tako kot za aristotelizirajočo krščansko misel, sedež plodnosti. Vendar ta plodnost srca ne da ploda, kadar se iz srca toči od strasti razvneta kri in razpade v blato. Balantič v več pesmih pravi, da se z njim končuje njegov rod in poimenuje samega sebe za "rdeči

ogorek očetov" (*Sin*, 45). Eno izmed teh pesmi tudi naslovi *Tožba neplodnega*.

Ta neplodnost pa velja le za rod, kakršen se poraja iz krvi, razvnete v sli, ki ni tedaj nič drugega kot izvir srca. Balantičeva temeljna beseda "plod" namreč ne pomeni vselej istega: kot "šipkov plod krvi" na primer poimenuje brezplodni izcedek iz krvi, a ta beseda sicer imenuje tudi srce samo. Tako Balantič v sonetu *Žvenket črepinj* primerja srce s plodom (121) in v magistralnem sonetu nedokončanega sonetnega venca *V molitev naj se razboli beseda* pravi, da je srce "sadež, ki diši, diši" (128). Srce, sedež plodnosti, torej samo postane plod in sadež tedaj, ko preneha veninven poganjati v obtok kri, ki razpade v blato, ampak kri odtoči iz obtoka.

Pri tem moramo paziti na to, da srce krvi ne iztoči ven, ampak jo v sebi odtoči na stran, in sicer tedaj, ko se odpre srčna stran. Kam? Proti drugemu izviru, kot je bil "izvir srca", namreč proti izviru, ki ga Balantič z obratno stavo poimenuje za "srca izvir". Ko Balantičevo pesnjenje premerja ta obrat od izvira srca k srca izviru, pa obenem ne postaja samo čedalje globlje krščansko, ampak tudi kar najbolj izvirno. Najizvirnejše postaja zato, ker gre nemara prav za Balantičevo lastno plodnost, z drugimi besedami, ker to pesnjenje terja tako visoko žrtev in končno izhaja iz pesnikove odpovedi rodu. Obenem je takšnemu Balantičevemu pesnjenju najlastnejša oblika prošnje. Naj samo na kratko opozorim na to.

Srce neplodnega samo postane plod, ko v sebi zadrži kri, naravno plodilno tekočino, za daritev. V prvem sonetu že navedenega sonetnega venca *V molitev naj se razboli beseda* Balantič pravi (129):

Besed Te prosim, da srce odtoči
odvišno kri za davek Tvoj, o Kralj ...

Ta presežna kri se ne raztoči in ne razpade, ampak v srcu odtoči za pesniško besedo. V istem sonetu Balantič tudi pripominja, da prosi besed "ko trta močnih". Kajti ko se srčna stran odpre, se odpre proti *srca izviru*, ki se v Balantičevih sonetnih venci različno, a vendarle v temelju enako imenuje: "studenci" in "ljubezen" oziroma "ljubezen Tvoja" v *Vencu* (54, 60, 61) ter "luči vseh studencev" v sonetnem vencu *V molitev naj se razboli beseda* (131). Šele ko se srčna stran odpre proti takšni luči, lahko ta pozori besede kot trto, ki bo dala vino. Tedaj zajame kri "topla slast" (60), v srcu je "plodnosti požar" (131) in "blagoslovljena kri kipi" (60). S krvjo, odtočeno v srcu na stran za besede, z odprto srčno stranjo proti luči, proti studencem božje ljubezni, z besedami, ki jih bo ta luč pozorevala kot trto, bo pesnik, ki je kot človek po pričevanju Pisma narejen iz zemlje, končno postal tista v resnici žgana glina (56):

in sem vitki vrč za božjo kri.

Odočena, Bogu darovana kri bo zahvalna kri; beseda, ki jo na odprti srčni strani kot trta dviga k božji luči, bo zahvalna beseda. Kot zahvalna beseda bo molitev.

Takšna pa je edinole pesniška beseda.

Obrat k srca izviru daje Balantičevemu pesnjenju končno tudi tisto izvirnost, v kateri je upesnjen evharistija. *Eucharistia* že v zgodnjem krščanstvu ni pomenila samo kruh in vino, zahvalni prvini, ampak tudi zahvalno molitev, izrečeno nad njima. Evharistija je v Balantičevem pesnjenju neraztočena, v srcu na stran odtočena, Bogu darovana kri in obenem od Boga izprošena, kot trta močna in tako kri darujoča pesniška beseda.

Vendar evharistija kot takšna zahvala nemara ostaja neizprošena, in če je tako, še vedno in v našem času čedalje bolj potrebna darovanja. Kot že rečeno, vse te pesmi nam govorijo *kot prošnja*. V tem pogledu so zgovorni nekateri naslovi, s katerimi je Balantič določil govorni naklon svojih pesmi, ali pa ga je nakazal z začetnim verzom, kadar pesmi ali pesemskih sklopov ni v celoti dokončal: *Prošnja za besede*, *V molitvah naj se razboli beseda*. Kakor da je tisto Balantičevo bistveno pesnjenje, ki postane izvirno tudi v tu zarisanem območju krščanske misli, samo prošnja za resnično pesnjenje, v katerem se razodene Bog.

Zanesljivo veliko prej ostaja to, kot je rečeno v pesmi *Minil je čas*,

da metal blato sem v srca izvir:
premnogokrat bila je pesem kletev.